

УДК: 821.512.154+398.9

DOI 10.33514/1694-7851-2022-4-416-421

Кожоназарова Ы.М.

окутуучу

Б. Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университети

Кожоназарова Ы.М.

преподаватель

Жалал-Абадский государственный университет имени Б. Осмонова

Kozhonazarova Y.M.

Lecturer

Jalal-Abad State University named after B. Osmonov

КЫРГЫЗДАРДЫН ДҮЙНӨ ТААНЫМЫНДА ЖАШТАР МАСЕЛЕСИНИН ЧАГЫЛДЫРЫЛЫШЫ

ОТРАЖЕНИЕ ПРОБЛЕМЫ МОЛОДЕЖИ В МИРОВОЗЗРЕНИИ КЫРГЫЗОВ

REFLECTION OF THE PROBLEM OF YOUTH IN THE WORLD VIEW OF THE KYRGYZ

Аннотация: Макалада кыргыздардын дүйнөтаанымындагы жаштар маселесинин чагылдырылышы философиялык талдоого алынды. Жаштар маселеси элдик оозеки чыгармачылыкта, легендарлуу ойчулдардын көз караштарында, Чыгыш Перипатетикасынын ойлорунда чагылдырылган. “Жаш адамдар”, “жаштар”, “жаштык” түшүнүктөрү элдик акындардын жана “замана” агымынын өкүлдөрүнүн дүйнөтүшүнүгүндө талдоого алынат. Кыргыз эли байыртан бери жаштарды маданий-руханий баалуулуктарды алып жүргөн социалдык-активдүү топ, өзгөчө демографиялык катмар катары эсептеген. Жаштар өздөрүн коомдук турмушта, маданияттын калыптануусунда жана социалдашуу процессинде өзгөчө топ катары кабылдап келишкен. Ушуга байланыштуу кыргыздар жаштарды тарбиялоонун башкы каражаты катары фольклордук чыгармага басым жасашкан. Элдик оозеки чыгармачылыкты өздөштүрүү адамда инсандык сапаттарды калыптандырат жана чыдамкай, толеранттуу, сабырдуу болууга чакырат.

Негизги сөздөр: жаштар, жаштык, дүйнөтааным, ойчул, жаштар маселеси, инсан, элдик оозеки чыгармачылык, социалдык топ, коом, баалуулуктар.

Аннотация: Статья посвящена философскому анализу проблемы молодежи в мировоззрении кыргызского народа. Вопросы молодежи нашли отражение прежде всего в фольклоре, философских воззрениях легендарных мыслителей, представителей Восточной Перипатетики. Понятия «молодые люди» «молодежь» и «молодость» анализируются в миропонимании народных акынов и представителей течения «заман». С древних времен кыргызский народ считал молодежь особой демографической прослойкой, которая была носителем определенных культурно-духовных ценностей. Молодежь определяет себя как особую группу в формировании общества, развитии культуры и в процессе социализации. Кыргызы считали, что одним из основных средств воспитания детей являлись фольклорные произведения. С освоением произведений устного народного творчества у детей формировались личностные качества, среди которых были такие, как терпение, уважение, толерантность.

Ключевые слова: молодежь, молодость, мировоззрение, мыслитель, проблема молодежи, личность, устное народное творчество, социальная группа, общество, ценности.

Annotation: The article is devoted to philosophical analysis of the youth problem in the worldview of the Kyrgyz people.

Youth issues are reflected primarily in folklore, the philosophical views of legendary thinkers, representatives of the Eastern Peripatetics. The concepts of "young people", "youth" and "youth" are analyzed in the worldview of the people's akyns and representatives of the "Zaman" movement. Since ancient times, the Kyrgyz people considered young people to be a socially active group, a special demographic stratum, which were the bearers of cultural and spiritual values. Young people define themselves as a special group in the formation of society, the development of culture and in the process of socialization. The Kyrgyz believed that the main means of raising children is folklore. The development of oral folk art in a person forms personal qualities, calls to be patient, enduring, tolerant.

Keywords: youth, youth, outlook, thinker, youth problem, personality, folklore, social group, society, values.

Байыркы мезгилден бери кыргыздар жаштарды социалдык, активдүү топ катары кабылдап, аларды кыймылдуу, жандуу демографиялык катмар деп баалап келген. Жаштарга кайсы доордо болбосун баалуулуктарды алып жүрүүчү жана өнүктүрүүчү катары ишеним артышкан. Ошондуктан, жаштар курактык мүнөздөмөлөрдүн жыйындысы, социалдык абалдын өзгөчөлүктөрү жана алар тарабынан шартталган башка социалдык-психологиялык касиеттери менен аныкталган социалдык-демографиялык топ. Жаштар коомдук түзүлүштүн калыптанышында, маданияттын өнүгүшүндө, социалдаштыруунун жүрүшүндө коомдогу өзгөчөлөнгөн катмар катары өзүн аныктап келген.

Кыргыздардын тарыхый-маданий эстеликтеринде жаштарга болгон мамиле, алардын ордун көрсөткөн көз караштар кеңири кездешет. Алсак, жаштарды тарбиялоого, интеллектуалдык жактан өсүшүнө чоң маани берилген. Жаштарды тарбиялоонун башкы каражаты катары элдик оозеки чыгармачылык эсепген. Оозеки чыгармачылык аркылуу жаштарды инсандык сапаттардын калыптанышына, адамгерчиликке, чыдамкайлыкка, бирин бири сыйлоого тарбиялаган. Мындан сырткары моралдык баалуулуктарды өздөштүрүүгө, жүрүм-турумду үйрөнүп, жашоосунда туура колдоно билүүгө багыттаган.

Макал-лакаптар, табышмактар, жомоктор, уламыштар жаштардын иш-аракетин, коомдогу ордун көрсөтүү менен өзгөчөлөнгөн топ экендигин белгилейт. Мисалы, “Жаш келсе ишке, кары келсе ашка” деген макал айтылып келген. Мында жаштар коомдогу баалуулуктарды жаратуучулар, активдүү жарандар, коомдук турмуштагы негизги өндүргүч күч катары экендиги айтылат.

Легендарлуу ойчулдар деген атты алып жүргөн акылман ойчулдардын көз караштары жаштардын моралдык жактан калыптанышына чоң маани берген. Асан-Кайгы, Толубай Сынчы, Санчы-Сынчы адамды сүйүүгө гумандуулукка, мээримдүүлүккө чакырат. Акылман ойчулдардын акыл-насааттары жамандык менен күрөшүүгө адилеттүүлүккө умтулууга, жалпы баарыга бирдей болгон жакшылыкка жетүүгө багыттайт.

Орхон-энесай жазуулары, Саймалы-Таш жазма эстеликтериндеги жазуулар, орто кылымдагы ойчулдар Жусуп Баласагын, Махмуд Кашгари ж.б. эмгектеринде жаштык түшүнүгү, жаштарга карата маселелер чагылдырылып, жаштыкты адам өмүрүнүн баалуу, кымбат мезгили катары көрсөтүшөт.

Элдик акындар баатырдык, мекенчилдик жаштардан чыгаарын, кыйынчылыктан жол тапкан, кысталышта сөз тапкан жаштык курак экендигин айтышат. Жаштар баалуулуктардын алып жүрүүчүсү – алар “өнөр, билимди өздөштүрүп, алдына коюлган милдетти аткарган адамдар” тобу катары бааланат.

Кыргыздардын баатырдык эпосу “Манаста” адам курагынын түрдүү баскычтары антропологиялык өңүттө чагылдыруу табат. Эпостогу Бакайдын образы улгайган адамдын, Манастын образы жаштыктын, күч-кубаттуулуктун жана айкөлдүктүн чагылдырылышы

десек болот. Бакай даанышман, акылман, насаатчы катары берилсе, Манас жаш адамдын, күжүрмөн жаратуучунун, активдүү куруучунун, жаштыктын чагылдырылышы.

Эпосто жаштык – коомдогу активдүү катмар жана жаңыны жараткан, ой, идеяларды берген, керектүү материалды баалуулуктарды пайда кылган түзүүчү, өндүрүүчү. Мисалы “Манас” эпосунда моралдык-этикалык сапаттар катары эмгек жана эмгекти сүйүү бааланат. Эмгектенүү жаш адамга таандык, ансыз жашоо мүмкүн эмес, жаштардагы негизги ишмердүүлүк катары эмгек таанылат. Эмгек адамга жыргалчылык жана канаттануу, бакыт алып келүүчү социалдык кыймыл-аракет; жаштарды тарбиялоочу социалдык күч. Эмгек менен алектенүү адамдын коомдук-маанилүү активдүүлүгүнүн белгилүү түрү, ал аркылуу адам өзүн коомдук болмуштун бир бөлүгү катары сезе алат, өзү жасагандын жыйынтыгына кубанат, кооздугуна суктанат.

Кенже эпостордо да жаштык маселеси өзгөчө интерпретацияланат. “Кожожаш” эпосунда башкы каарман Кожожаштын образы аркылуу жаштар категориясы башка өңүттө талданат. Эпосто элди жерди коргогон, кыйынчылык учурда жардамга келген адамдар – жаштар. Кожожаш жана анын досу аңчылык менен уруусун баккан, каатчылыкка дуушар болгондо эли үчүн кам көргөн, аракеттенген инсандар. Алар курагы жагынан жетилген, өз алдынча ишмердүүлүгүн жүргүзгөн жаштар. Эпосто жаш адам – дене түзүлүшү жагынан калыптанган, моралдык жактан туруктуулукка ээ болгон, социалдык-психологиялык кырдаалга баа бере алган инсан.

Элибизде жомоктор чон роль ойнойт да, “жашоо-турмушту, жан-жаныбарларды, адам менен жаратылыштын ортосундагы мамилелерди сыйкырдуу, кереметтүү кылып баяндаган философиялык көркөм чыгарма. Жомоктордун келип чыгышын эне менен балага байланыштырышат. Анткени энеси жаш балага жомокторду айтып берип, баланын адамдык сапаттарын калыптандыруу милдетин аткарып келген” [1, 122-б.]. Жаш адамдын инсандыгынын калыптанышынын булагы, тарбиянын башаты катары энени баалашкан. Алар кыйынчылыкты жеңүүгө, гумандуулукка, жакшы менен жаманды, адилеттүүлүк менен адилетсиздикти айырмалоого тарбиялаган. Жомоктордо кээ бир жандыктар, буюм-нерселер адамдар сыяктуу сүйлөп, каарман катары катышышкан. Мазмундук жагынан түрдүү багыттарга бөлүнгөндүгүнө карабастан жамандыкты жакшылыктын, адилетсиздикти адилеттүүлүктүн жеңиши менен аяктаган.

Элдик ырлар кеңири таралган руханий мурастын бири түрү, алардын мазмунунан жаштык куракка карата көз караштар даана байкалат. Байыртан бери алектенип келген мергенчилик, малчылык, дайканчылык өндүү чарбачылыктын түрдүү формалары чагылдырылат. Кыргызда “Бекбекей”, “Шырылдаң”, “Селкинчек”, “Жарамазан” сыяктуу салттык жана чарбачылык ырлар негизинен жаштар тарабынан аткарылган. Жогорудагы макалга кайра кайрылалы, “жаш келсе ишке” деп жаш адамды ишмер, эмгекчил инсан катары баалап жатат. Ошондуктан эмгек ырлары жаштар тарабынан аткарылган. Үрөөн сепкенде, эгин оргондо, мал кайтарганда ырдалып, мол түшүм алууну, малдын санын азайтпай багууну чагылдырган.

Каада-салтты, үрп-адатты чагылдырган ырлар да кеңири таралган. Наристе төрөлгөндөн баштап – бешик ыры, тушоо кесүү, үйлөнгөндөгү жар-жар айтуу, кыз узатуу ыры, сүйүү ырлары сыяктуу түрлөрү белгилүү. Сүйүү лирикасы “секетпай” жана “күйгөн” ырлар да жаштарга таандык болуп өнүгүп келген.

Санат, насыят, терме ырлары жаштардын акылы, жүрүм-туруму менен байланышкан таанып-билүүчүлүк, этикалык-эстетикалык маанидеги көркөм чыгарма. Жаштарга өрнөк, үлгү, кеңеш берүүчү социалдык кызматты аткарган. Терме ырлары жашоонун ар кайсы кырдаалына карата ата-эне, кыз-уул, тарбия-билим, жакшы-жаман тууралуу жаралган.

Макал-лакаптар өзгөчө мааниге ээ болуп, кыска, образдуу терең философиялык ойду чагылдырган. Адам жашоосунун өзгөчө курактык мезгили болгон жаштык макал-лакаптарда

кеңири баяндалат. Аларда адам акылы башкы баалуулук катары кабылданган, ошондуктан байыртан бери акылдуу болуу жаштардын интеллектуалдык жана социалдык жактан калыптангандыгын түшүндүргөн. Кыргызда “Акылдуу мактанса, ишти тындырат, акмак мактанса бутун сындырат” же болбосо: “Акылдуу миң азаптан кутулат, акылсыз бир азапка тутулат” [2, 31-б.] – дешет. Жогорудагы макалдан белгилүү болгондой акыл адамдын бар экендигин, анын болмушун аныктайт. Акыл – жаштардын инсандыгынын белгиси, калыптангандыгынын көрүнүшү. Элибизде “Кылыч курал эмес, акыл курал” – деген сөз бар. Бул акыл бардык кыйынчылыкты жеңүүнүн аспабы, тоскоолдукка туруштук берүүчү калканы. Акылга ээ болуу – байлык. Аны кыргыздар: “Малдан жарды калсаң кал, акылдан жарды калба” [2, 226-б.] – деген макал менен тастыкташкан. Интеллектуалдык, руханий, ички дүйнө жагынан бай болуу жаштардагы чон жетишкендик.

Жаштардын акылын толуктап аны калыптандырып турган билим жана илим экендигин макал-лакаптар туюндурган. Кыргыз элинде “Билимдүү болсоң озорсуң, билимсиз болсоң – осолсуң”, “Билими бар ар балээден кутулат, билими жок миң балээге тутулат” – деп, билим адамдын болмушун чагылдырып турган реалдуулук катары айтып келишкен. Жаштарга карата: “Билимди элден изде, алтынды жерден изде” [2, 187-б.] – деп жаштарды билим алууга, эмгекке чакырат. Жаштарды калыптандыруунун башкы жолу – эмгек. Алардын турмушунда эмгектин ролун көрсөткөн макал-лакаптар арбын. “Болот отто чыңалат, адам иште чыңалат” – деп айтышат. Эмгек адамдын бардык керектөөлөрүн канааттандыруунун булагы. Ошондуктан элибизде макал-лакаптарды баалап, муундан-муунга өткөрүп берип, жаштарды тарбиялап келишкен.

Легендарлуу ойчулдардын дүйнөкарашында жашоо маңызы жана анын жашоого карата багытталышы эмпирикалык деңгээлде, турмуштук тажрыйбанын жүрүшү аркылуу интерпретацияланат. Ойчулдардын көч башында Жайсан ырчы турат. Ал улуу муундун жаштарга болгон мамилесин, кыз-келиндерге карата сый урмат көрсөтүүгө үндөгөн. Асан Кайгы “белгилүү көчмөн философу” катары таанылган. Ал адам болмушун адеп-ахлактык маселелер менен байланышта карап, жакшылык менен жамандык, сулуулук менен көрксүздүк жаштарга таандык экендигин айткан. Жаштарды адилеттүү, гумандуу, башкаларга карата жылуу мамиледе болуу сыяктуу сапаттарды баалоо менен бирге жаратылышка, адам жашоосуна карата аяр мамилеге чакырат. Адамдар ортосундагы карым-катнаштын, анын табиятка этияттык мамилесин зарылдык катары билет.

Кет Бука орто кылымдагы белгилүү комузчу, акын катары таанымал. Ал адамдардын ой толгоолоруна бүлүк салган психолог, билерман, чечен, дипломатиялык касиеттерге ээ инсан. Жучунун өлүмүн Чыңгызханга тулпардын качканы, шумкардын, туйгун менен булбулдун учуп кетиши, деңиз толкуп көл бөксөргөнү менен салыштырып табышмак менен угузган.

Легендага айланган ойчул катары Токтогул ырчы жашоо менен өлүм алмашарын, адам өлгөндөн кийин анын ишмердиги гана каларын, ушуга байланыштуу татыктуу жашап өтүүгө чакырат. Ал эми Толубай сынчы жана Санчы сынчы белгилүү аналитиктер катары таанымал болгон. Толубай сынчынын пикиринде жаштардын акылдуу болуусу шарт. Санчы сынчы өзүнүн доорун сынга алып, адилетсиздикти, адепсиздикти, ач көздүктү жамандык катары кабылдайт.

Орто кылымдагы ойчулдар Ж.Баласагын жана М.Кашкаринин чыгармаларында да жаштар маселеси чагылдыруу табат. Адамдын төрөлүшү, калыптанышы жана анын бул дүйнөдөн кетиши – табияттын мыйзамы. Адамдын жашоосу да болмуш баш ийген мыйзамдарга баш ийет. Адам төрөлгөндөн кийин балалык куракты өткөрөт. Балалык жаштыкка жол бошотот, ал улгайган куракка, андан кийин карылык келет. Акын минтип жазат:

Жаштык өтөт көз ирмемде – баалай бил,

Кармасаң да өмүр бүтөт – билип жүр.
 Жаштыгыңды болбос ишке коротпо,
 Тобо кылып, жаман ойду жолотпо.
 Кимдин жашы кырктан өтсө болжолу,
 Жаштык менен кош айтышып койгону.
 А кийин, алтымыштан ашкан адам,
 Жай өтүп, суук кышка кирет анан.
 Жаш кетти карылыкка берип кезек,
 Бул үлүш менден өтүп, сага жетет [3, 73–74-б.].

Жаштык – адам жашоосунун бир мезгили, адам өмүрүнүн өзгөчө баалуу курактык доору. Адамдын дене түзүлүшү жагынан жетилип, интеллектуалдык өзгөчөлүгүнүн калыптанган учуру. Жаштык мезгилде адам кайраттуу, сулуу, көрктүү, келбеттүү, сымбаттуу. Жаштык – адамдын ар тараптан өнүгүүсүнүн мезгили, адамдыктын көрүнүшү, инсандыгынын калыптанышы.

М. Кашгаринин этикалык көз караштарында түрк элдеринин мүнөздүү өзгөчөлүгү жөнүндө жазып, адамга карата минтип айтат: “Им присущи добродетель, красота, изящество, благопристойность и учтивость, уважение к старшим и верность в славу, скромность, гордость и бесстрашие, – всего, что достойно похвалы, и не счесть!” [4, 25-б.]. Акындын пикиринде жаштар инсан катары калыптанышы зарыл. Калыптанган, жетилген адамды “киши” “эр” катары баалаган.

XVIII жана XIX кк. “заманчы” акындар Калыгул Бай уулу, Молдо Кылыч Шамыркан уулу, Арстанбек Буйлаш уулу жана элдик акындар Токтогул Сатылганов, Тоголок Молдо (Байымбет Абдрахманов), Барпы Алыкулов ж.б. дүйнөтаанымында да жаштар маселеси орун табат.

Арстанбек адам болмушу курак жагынан айырмаланарын айтып, жаштык кайра келбесин, карылыкка, сөзсүз, жол бошотоорун белгилейт. “Канча кайрат кылсаң да, Кайрылбайт экен жыйырма жаш. ...Бул дүнүйө жалганда, Туулуп өлүш шарт экен” [5, 181-б.] – дейт. Акындардын пикиринде адам акыл-ою, эс-тутуму жагынан айырмаланат. Калыгул адам акылы жөнүндө “Киши акылы кишен менен тушоо, Өз акылы өзөк менен тамыр” – деп айтат. Бул акылдын ролунун канчалык деңгээлде экендигин айгинелеп турат.

Калыгул жаштарга «азамат» деген түшүнүктү колдонот. Алар эли үчүн кам көрөт, калкы жөнүндө ойлонот, кыйынчылыктан чыгуунун жолун табат, изденет. Талыкпай билим алуу зарылдыгын баса белгилейт да, Калыгул мындай дейт: “Жакшы чыккан азамат элин билет. Элин билген ал адам билим билет. Окуп, карап, ойлонуп, илим билет. Эчен түрдүү адамдын тилин билет” [5, 93-б.].

Кыргызда элдик акын катары таанылган Токтогул жаштык куракты өзгөчө кооз, кайталангыс баалуулук катары айтып, аларды “ойноп күлүп” алгыла, “ойной албай күлө албай, оюндун баркын биле албай калбагыла, жаштар!” – деп чакырат. Ал жаштарды “Бет келген жоодон качпастан, ишеничти актагын. Жаш кезинде жаркылдап, эмгегинден талбагын. Кагыштырып калп айтып, көрүнгөн жерге барбагын” [6, 44-б.], – деп чакырат. Убакыт өткөндөн кийин жаштык башка курактык мезгилге жол бошотоорун төмөндөгүчө ырдайт:

Отузга жашың барганда,
 Он сегиз менен жыйырма беш,
 Ойлосоң артта калганда.
 Ойноп күлгүн жаш балдар,
 Калбагын бекер арманда [6, 200-б.].

“Күлгүн жаш өтүп эскирет” деген ырында Токтогул жаштык куракты “күлгүн жаш”, “асыл жаш” деп, “кыл мурут кызыл бала” же “кыраңга бүткөн тал” сыяктуу өтө турганын белгилейт. Акын жаштык кайрылып келбестигин минтип ырдайт: “Күндө мундуу күү чертип, чакырсаң келбейт жашчылык. Күрөк менен күмүштү, сапырсаң келбейт жашчылык” [6, 215-б.]. Тоголок Молдо “жыйырма менен отуз жаш, жигиттиктин дөөлөтү” – деп, жаштарды өнөр билим менен инсан катары калыптануусун белгилейт. Себеби жаштык – “ташкындаган дайра”, “ачылган кызыл гүл”, “кыялы мас”, “толгон айдай” толукшуган курак.

Кыргыздын классик акыны А.Осмоновдун пикиринде балалыктан кийин жаштык курак келет. Жаштык адамдын өзгөчө курагы экендигин акын “Дүйнөгө көз кароо” деген ырында минтип жазат: “Дүйнөдө адам болуп жаралмак бар, дөөлөт кең, жаштык качат, өмүрүң тар” [7, 78-б.]. Анын дүйнөтаанымында “өмүр тынымсыз кыймылдап, алга жылып, өзгөрүп турат.

Жаштык тууралуу Ч.Айтматов минтип жазат: “Жаштар – турмуштун өнүп келе жаткан жаңы күчү, адамзаттын жаңыланган мууну, коомдун ар түркүн милдеттерин жана негизги идеяларын улантып, өнүктүрүп, келечекке алып кетүүчү канат-бутагы. Өмүрдөн өз ордун издеген ар бир жаш, менимче, өз жолун, өз ролун мына ушундай тарыхый көз караш менен белгилеш керек” [8, 19-б.].

Ошентип, кыргыз элинин философиялык ойлорунун өнүгүү диалектикасында жаштык, жаштар, жаш муундар маселеси ар дайым башкы темалардан болуп келген. Анткени алар жаңыны жараткан, жакшыны уланткан, сонундукту пайда кылган өзгөчө адамдардын тобу. Аларга карата коом өзгөчө мамиле жасап туура саясатты жүргүзүшү керек. Анткени жаштар коомдогу зор күч; ар тараптан колдоону талап кылган керектөөлөрү жогору активдүү катмар.

Эгемендүү Кыргызстандын жаштар маселесине карата стратегиялык өнүгүү концепциясын кабыл алып аны ишке ашырып келүүдө. Анткени жаштар жөнүндө кам көрүү бул келечекти түзүү, коомду өнүктүрүү дегендик. Ошондуктан кандай гана коом болбосун жаш муундарды баалоо жана социалдык жактан коргоо, камсыздоо маселесине көңүл буруусу зарыл. Анткени жаштар өлкөнүн келечектеги өнүгүүсүнүн негизи. Демек, коомдогу жаштардын санынын салыштырмалуу көптүгү мамлекет тарабынан сөзсүз түрдө аларга көңүл буруусун талап кылат. Жаштар менен иштөө, алардын социалдык көйгөйлөрүн чечүү байыртан эле пайда болуп чечүү жолдору көрсөтүлүп келген. Бүгүнкү күнү да бул маселе көңүл бурууну талап кылат.

Колдонулган адабияттар:

1. Токоева, Г.С. Кыргыз философиясындагы адам болмушу [Текст] / Г.С. Токоева. – Б.: “Махprint” басмасы, 2015. – 244 б.
2. Киргизские пословицы, поговорки и изречения. – Ф.: Мектеп, 1979. – 340 с.
3. Баласагын, Ж. Куттуу билим [Текст]: дастан / Ж. Баласагын; байыркы түрк тилинен котор. Т. Козубеков. – М.: НИК, 1993. – 496 б.
4. Махмуд ал-Кашгари Диван Луга тат-Турк [Текст] / пер. предисловие и коммент. З.-А.М. Ауэзовой. – Алматы: Дайк – Пресс, 2005. – 54 с.
5. Залкар акындар [Текст]. – Бишкек: Шам, 2006. – Т. 3. – 244 б.
6. Токтогул. Чыгармаларынын эки томдук жыйнагы [Текст] / Токтогул. – Фрунзе: Кыргызстан, 1964. – Т. 2. – 293 б.
7. Осмонов, А. Тандалган чыгармалар [Текст] / А.Осмонов. – Бишкек: Салам, 2014. – Т.1. – 596 б.
8. Айтматов, Ч.Т. Чыгармаларынын сегиз томдук жыйнагы [Текст] / Ч. Айтматов. – Бишкек: Учкун, 2009. – Т. 8: Макалалар, маектер. – 600 б.

Рецензент: филос. илим. док., проф. Токоева Г.С.